

Дмитренко В., Дмитренко В. Утопія як соціокультурний проект. *Актуальні проблеми сучасного культурно-освітнього простору*: Збірник статей і матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (6-7 листопада 2019 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Королека, 2019. С. 28-31.

Віталій Дмитренко

Віта Дмитренко

УТОПІЯ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОЕКТ

Соціокультурні проекти є невід'ємною рисою сучасного життя. Засоби масової інформації рясніють повідомленнями про підготовку та проведення різноманітних дійств, що йменуються культурними чи соціокультурними проектами. Частота вживання цього терміну в публіцистичній та науковій літературі дозволяє погодитися з думкою Володимира Сидоренка про те, що «проектність є визначальною рисою мислення кінця ХХ сторіччя, однією з найбільш вагомих ознак культури» [1, с.87]. Утім, попри поширеність цього явища в сучасній соціокультурній сфері маємо низку дискурсивних питань, пов'язаних із самим змістом поняття, його ознаками і функціями та його історичними варіаціями. Одним із таких суперечливих питань є дискурс про те чи можна вважати утопію соціокультурним проектом.

Утопічна традиція, закладена у XVI–XVII столітті в Англії гуманістами Томасом Мором, Френсисом Беконом, Джеймсом Гаррінгтоном та Джоном Вінстенлі, була продовжена й розвинута в низці трактатів мислителів XVIII століття. В цю добу, названу сучасною історикинею Наталею Яковенко «епохою самовпевненого Розуму», утопічні проекти усвідомлювалися як серйозні й реальні моделі устрою майбутнього суспільства. За підрахунками дослідників з Кембриджу, лише в Англії у вік Просвітництва було видано щонайменше 75 утопічних романів, повістей і публіцистичних творів [2, р. 36].

Утопія як явище європейської інтелектуальної культури привертала увагу науковців різних галузей – літературознавців, істориків, соціологів, політологів упродовж XIX та XX століть. Так, Оскар Вайлд зауважував, що: «Мапа світу,

що не містить Утопії, не варта навіть погляду, бо не бере до уваги тієї єдиної країни, до чийх берегів завжди пристає Людство. І коли Людство туди прибуває, воно оглядається довкола й, бачачи ліпшу країну та підіймає вітрила» [3]. В унісон йому висловлюється й письменник Анатоль Франс: «Без Утопій інших епох люди досі жили б у печерах, знедолені й голі. Це утопісти накреслили перше місто. Зі шляхетних мрій зродилися благодатні дійсності. Утопія – це підґрунтя всіякого прогресу та начерк ліпшого майбутнього» [4].

Встановлення тоталітарних режимів притишило науковий інтерес до утопії. Дослідники пов'язували утопічні проекти минулого зі спробами реалізувати їх на практиці в умовах авторитарних і диктаторських режимів й виопуклювали переважно негативні площини таких експериментів. Утім, на сьогодні вивчення цього феномену європейської інтелектуальної культури продовжується. Серед останніх досліджень, котрі розглядають утопію як соціокультурний проект виокремимо праці К. Гаджієва, Р. Дарендорфа, К. Маннгейма, К. Міллса, О. Петрушенко, Ж. Рансьєра, Т. Розової, О. Черткової.

Узагальнюючи погляди цих та інших науковців, із певними застереженнями, констатуємо наявність двох основних підходів у питанні розуміння утопії як соціокультурного проекту. Прихильники першого, серед яких О. Генісаретський, І. Бестужев-Лада, Т. Дрідзе, стверджують, що говорити про соціокультурний проект як самодостатнє явище можна виключно в реаліях ХХ століття. Зокрема, Тамара Дрідзе зауважує, що саме в цей час була випрацьована методологія, визначені й окреслені головні завдання й межі такого проекту. Тож утопію, на її думку, не можна вважати соціокультурним проектом, адже творці подібних опусів не виготовили методики для практичної реалізації своїх ідей. Адепти такого підходу наголошують, що навіть за своєю етимологією термін утопія позначає місце, якого не існує в реальності. Вони апелюють до того, що навіть автори таких творів скептично ставилися до можливості їхнього практичного втілення. Тож і сприймати їх слід як оригінальні ідеологеми чи мрії про краще майбутнє людства, оформлені у

відповідну літературну форму, але в жодному разі не як реальні, наукововивірені й обґрунтовані проекти.

Інші науковці, навпаки, вважають, що в утопіях ми вже маємо приклад соціокультурних проектів. Приміром, Вадим Розін, аналізуючи книгу Томаса Мора, зауважує, що крім критичної частини вона містить й проектну, котра детально змальовує контури ідеального суспільства та держави. Щоправда, дослідник зазначає, що сам автор Утопії скептично ставиться до можливості практичної реалізації проекту, стверджуючи, що там є дуже багато бажаного, але досить мало очікуваного [6, с.15-31].

Розвиваючи тезу про можливість зреалізувати утопію, а, отже, й розглядати її як соціокультурний проект, Ольга Соколова підкреслює, що важливо при цьому отримати відповіді на питання: «...чи модель ... залишилася тільки моделлю, чи трансформувалася в дійсність у котрій ми перебуваємо?» [7, с.300]. Проаналізувавши твір Томаса Мора, дослідниця відзначає, що описані в творі деталі міського простору (принцип раціонального архітектурного планування міста), декларована насолода від життя як вищий сенс людського буття на землі, право громадянина на евтаназію та низка інших ідей є зреалізованими у сучасному суспільстві та складають невід'ємну частину культури сьогодення [7, с.300-306].

Відзначимо, що думку про часткову можливість зреалізувати утопічний проект висловлював іще Микола Бердяєв. Він стверджував, що «утопії набагато більш здійсненні, ніж це здається», а різні утопії володіють різним реалізаційним потенціалом, причому саме радикальні утопії є більш сприятливі для реалізації, ніж утопії помірковані. Такі міркування він підкріплював історичними візіями подій Великої Французької революції. Розглядаючи її ідеали як утопічний проект, М. Бердяєв наголошує, що успіху в його реалізації досягли не помірковані жирондисти, а радикальні якобінці. Тобто, в утопії як проекті важливий не лише зміст, але й форма, котра визначає його справжні реалізаційні можливості [8, с.124].

Олександр Кан також наводить історичні аргументи на користь сприйняття утопії як соціокультурного проекту. Він відзначає, що на описаних Томасом Мором принципах намагалися будувати своє суспільство перші англійські колоністи у Північній Америці. Зокрема, автор посилається на суспільний устрій північноамериканської колонії Джорджія, в основу якого було покладено принцип «аграрної рівності», відповідно до якого земля розподілялася серед колоністів порівну і подальше її придбання шляхом купівлі чи спадкування заборонялося. Втім, дослідник вказує на недовговічність таких проектів. Поодиноким винятком із цього правила він вважає ізраїльські кібуци як вдалий досвід реалізації соціалістичної утопії [9].

У свою чергу, Олена Черткова вважає, що не всі утопії можна розглядати як соціокультурні проекти. Зокрема, Томаса Мора дослідниця вважає утопістом лише за літературними канонами, а не за способом мислення. Вона зазначає, що для того, щоб утопія могла розглядатися як проект, вона повинна містити в собі два важливих складники: перший – це впевненість у необмежених силах людини, другий – апріорія про мінливість світу, що допускає довільну зміну природного і соціального світу людини. Таким чином, утопії Томаса Мора чи Томазо Кампанелли є лише бажаними ідеалами. Перехід від утопії-ідеалу до утопії-проекту, на думку дослідниці, починається лише в XVIII столітті [15, с.73].

Підсумовуючи вищевикладене, стверджуємо, що головна причина розбіжностей у поглядах науковців на можливість сприйняття утопії як соціокультурного проекту лежить у площині розуміння самого поняття соціокультурний проект, його функцій і складових частин. Якщо відштовхуватися від тези відомого дослідника проектування Микити Алексеєва про те, що «у найсуттєвішому сенсі проектування слід розуміти як мислення щодо того, як повинно бути» то, безперечно, утопії можна розглядати як варіант соціокультурного проекту [11, с.86].

Коли ж під проектом розуміти конкретну дію, підготовлену на науковій базі та успішно реалізовану з допомогою точних методик, то маємо визнати

правоту дослідників, які відмовляють утопіям у праві вважатися соціокультурними проектами. Однак, у такому випадку слід замислитися над питанням: чи лише науково й методично правильно організовану та успішно втілену ідею ми можемо вважати проектом?

Погоджуємося з вже неодноразово висловленою в науковій літературі думкою про раціональний характер утопій. Адже, «утопії є не стільки певна літературна форма, скільки напрям мислення, який в ній втілений» [12, с.94]. Так, утопія – це мрія, фантазія, перманентна подорож в «омріяну» країну, котра часто піддається науковій критиці скептиків і розбивається об історичні реалії буття. Однак, саме ця мрійливість і зближує її з проектами, бо засадничо кожен з них починається також із бажання втілити мрію.

Список використаної літератури

1. Сидоренко В. Ф. Генезис проектной культуры. *Вопросы философии*. 1984. № 10. С. 87-99.
2. Claeys G. *Utopias of the British Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 262 p.
3. Вайлд О. Цитати. URL: <https://ru.citaty.net/tsitaty/653863-oskar-uaild-ne-zasluzhivaet-dazhe-i-vzgliada-takaia-karta-mira-na/>
4. Бауман З. Утопія в добу непевності. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/utopiya-v-dobu-nepevnosty>
5. Дридзе Т. М. Основы социокультурного проектирования. Москва: Наука, 1995. 245 с.
6. Розин В. М. Этюды по социальной инженерии: От утопии к организации. Москва: Эдиториал УРСС, 2002. 320 с.
7. Соколова О. В. Утопия и реальность: невозможность или осуществленность. *Вестник удмуртского университета*. 2017. Т. 27, Вып. 3. С. 300-306.
8. Бердяев Н. О рабстве и свободе человека. Москва: Республика, 1995. 375 с.

9. Кан А. 500 лет «Утопии»: 10 фактов о великой книге и ее авторе. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-38241976>

10. Черткова Е. Л. Утопия как тип сознания. *Общественные науки и современность*. 1993. №3. С.71-81.

11. Алексеев Н. Г. Проектирование и рефлексивное мышление. *Развитие личности*. 2002. №2. С. 85-103.

12. Розова Т. В. Утопия как социокультурный феномен. Одесса: Астропринт, 1996. 128 с.